

EEN DOOS VOL VERDRIET

Het gezicht van het verzet in het Oldambt

Cees Stolk

Stichting Oorlogsverhalen Nieuwolda

leuker.nu

leren en uitgeven kan écht revolutionair

©2024, Cees Stolk

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

NUR 689
ISBN 978-94-0373-773-7
Eerste druk 2024

Redactie: Marita Weener, www.redactiebureaumaritaweener.nl
Ontwerp en vormgeving: Sabrina Wakker, www.wakkerdesign.nl
Foto omslag: Marten Duit
Uitgever: Sabine Kokee, www.leuker.nu
Druk: Maak je eigen onderwijsboek, www.maakjeeigenonderwijsboek.nl

EEN DOOS VOL VERDRIET

Het gezicht van het verzet in het Oldambt

leuker.nu

leren en uitgeven kan écht revolutionair

Inhoudsopgave

Voorwoord		5
Reis naar de dood		6
	Berend Klaas Bosma, 1900-1945	8
	Hindrik Boven, 1902-1945 Ds. Sibe Jans Hoekstra, 1908-1945	13 18
	Dr. Johannes Hero Hommes, 1895-1963	25
	Jan Driegen, 1898-1945 Hendrik Frans Dresselhuis, 1902-1945 Harm Nanno Nanninga, 1912-1942 Jan van Zutphen, 1863-1958	29 33 36 40
	Bastiaan Jan Ader, 1909-1944 Luppo Stek, 1884-1942 Geert Topelen, 1894-1942 Klaas Smith, 1914-1942	44 50 55 58
	Etsko Nap, 1897-1942 Roelf Vegt, 1908-1942	64 67
	Harm Jan Siemons, 1901-1942 Cornelis Gerrit Wiegers, 1894-1945 Engel Etsko Nap, 1910-1942 Rie Kogenhop-Huig, 1906-1967 Hendrik Schwertmann, 1902-1987 Fokje Peper-Posma, 1887-1963 Harm Luppens, 1913-1942 Jan Haken, 1912-1956	71 77 80 83 86 92 95 98
 	Jans Pals, 1917-1942 Hiebo Roelf Remmers, 1915-1942 Gerrit Gernaat, 1920-1942 Jan Poppo Nuus, 1920-1942	102 104 110 113
Bronnen		117
Namen- en begrippenlijst		119
Dankwoord		122

Voorwoord

Het Oldambt telt 26 straten die vernoemd zijn naar verzetsmensen. Maar slechts weinigen weten wie die 26 mensen waren. Tijdens de 4 meiherdenking in Nieuwolda in 2022 verzocht ik de gemeente die straatnamen te voorzien van een duiding. Mijn eigen dorp, bijvoorbeeld, kent een B.K. Bosmaplein. Welk leven ging schuil achter die naam? Dus ik vertelde het levensverhaal van landbouwer en verzetsman Bosma. De gemeente pakte de toegeworpen handschoen op en zorgde ervoor dat een jaar later alle straatnamen ondertiteld werden.

Een late, maar waardige rechtzetting van de geschiedenis en in elk geval een eerbetoon aan de mannen en vrouwen die hun leven gaven voor ons leven in vrijheid. Zeker in dit tijdsgewricht, waarin de democratie onder druk staat en vrede en vrijheid niet zo vanzelfsprekend zijn.

Maar wie waren die anderen? Wat dreef hen? Wat was hun verzet en hoe kwamen zij om? Die vraag bleef mij bezighouden en dus ging ik op zoek naar de levens van die verzetsmensen. Van de 26 overleefden slechts zes de verschrikkingen van de Duitsers in de Tweede Wereldoorlog. Aan de hand van opgespoorde documenten, foto's, brieven en flarden – soms bittere – herinneringen wilde ik die mannen en vrouwen een gezicht geven, hen 'tot leven' brengen.

Bij de zoektocht volgde ik het spoor terug en dat leverde soms verrassende vondsten op. Zo haalde een oomzegger van de vermoorde Hiebo Remmers uit een kast een Droste-chocolade-doosje tevoorschijn met stapels brieven van hem naar huis. Uit Durchgangslager Amersfoort, uit het Huis van Bewaring, uit het 'Oranjehotel' Scheveningen, uit concentratiekamp Buchenwald. Het leven in gevangenschap lag opeens voor mij in een doos vol verdriet.

Ik las keurig handgeschreven brieven en stond zo oog in oog met iemand die optimistisch bleef en zijn ouders moed insprak. En een kleindochter ordende alle hartverscheurende brieven van haar opa Klaas Smith en wilde terug naar de plaats waar hij vermoord was. "Ik hoorde de vogels fluiten. Dat moet mijn opa ook gehoord hebben. En dan toch vermoord worden. Hoe kan zo'n vredige plek zoiets wreeds hebben geherbergd, denk je dan."

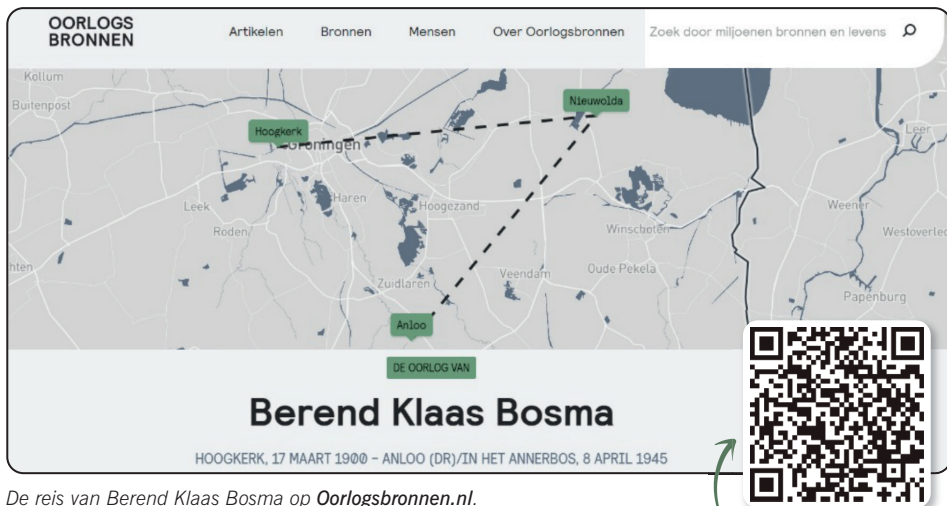
De moed van hem en van al die anderen om in verzet te komen blijft niet meer onopgemerkt. Voorgoed liggen hun levens nu vast in de herinnering.

Cees Stolk
Nieuwolda 2023/2024

Reis naar de dood

De Oldambtster verzetsmensen hebben in dit boek een gezicht gekregen. Ze legden gedurende de oorlog een 'reis' af die we in dit boek hebben willen beschrijven. Op **Oorlogsbronnen.nl** wordt deze reis van bijna alle geportretteerden in beeld gebracht als je de naam van de persoon intikt in het zoekvenster. Op **OorlogsverhalenNieuwolda.nl** zullen we verhalen blijven publiceren over de oorlog in het Oldambt.

De reis van Berend Klaas Bosma op *Oorlogsbronnen.nl*.

De reis: het transport van de geportretteerde verzetsmensen

Scan me

Nieuwolda

- Berend Klaas Bosma (1900-1945): Winschoten - Groningen - executie in Anloo.

Midwolda

- Hindrik Boven (1902-1945): Kamp Vught - Kamp Sachsenhausen - overleden in Kamp Buchenwald.
- Ds. Sibe Jans Hoekstra (1908-1945): Groningen - executie in Bakkeveen.

Winschoten

- Dr. Johannes Hero Hommes (1895-1963): Niet gearresteerd.

Bad Nieuweschans

- Jan Driegen (1898-1945): Groningen - executie in Anloo.
- Hendrik Frans Dresselhuis (1902-1945): Groningen - executie in Norg.
- Harm Nanno Nanninga (1912-1942): Groningen - Scheveningen - Kamp Amersfoort - Kamp Buchenwald - overleden in Kamp Groß-Rosen.
- Jan Van Zutphen (1863-1958): Niet gearresteerd.

Drieborg

- Ds. Bastiaan Jan Ader (1909-1944): Haarlem - Amsterdam - executie in Veenendaal.
- Luppó Stek (1884-1942): Groningen - Scheveningen - Kamp Amersfoort - overleden in Kamp Buchenwald.

- Geert Topelen (1894-1942): Schoorl - Scheveningen - Amersfoort - overleden in Kamp Buchenwald.
- Klaas Smith (1914-1942): Groningen - Scheveningen - Kamp Amersfoort - Kamp Buchenwald - overleden in Kamp Groß-Rosen.

Beerta

- Etsko Nap (1897-1942): Groningen - Kamp Amersfoort - executie op Leuserheide.
- Roelf Vegt (1908-1942): Groningen - Scheveningen - Kamp Buchenwald - overleden in Kamp Groß-Rosen.

Finsterwolde

- Harm Jan Siemons (1901-1942): Groningen - Kamp Amersfoort - overleden in Kamp Neuengamme.
- Cornelis Gerrit Wiegers (1894-1945): Groningen - executie in Anloo.
- Engel Etsko Nap (1910-1942): Groningen - Scheveningen - overleden in Kamp Buchenwald.
- Rie Kogenhop-Huig (1906-1967): Niet gearresteerd.
- Hendrik Schwertmann (1902-1987): Groningen - Kamp Amersfoort - Kamp Buchenwald - Kamp Mittelbau-Dora, Finsterwolde (teruggekomen).
- Fokje Peper-Posma (1887-1963): Niet gearresteerd.
- Harm Luppens (1913-1942): Groningen - Scheveningen - Kamp Amersfoort - overleden in Kamp Sachsenhausen.
- Jan Haken (1912-1956): Groningen - Scheveningen - Kamp Amersfoort - Kamp Buchenwald - Finsterwolde (teruggekomen).

Ganzedijk

- Jans Pals (1917-1942): Groningen, Scheveningen - Kamp Amersfoort - Kamp Buchenwald - Kamp Groß-Rosen - overleden bij tewerkstelling in Wewelsburg.
- Hiebo Roelf Remmers (1915-1942): Groningen - Scheveningen - Kamp Amersfoort - Kamp Buchenwald - overleden in Kamp Groß-Rosen.
- Gerrit Gernaat (1920-1942): Groningen - Scheveningen - Kamp Amersfoort - overleden in Kamp Buchenwald.
- Jan Poppo Nuus (1920-1942): Groningen - Kamp Amersfoort - overleden in Kamp Buchenwald.

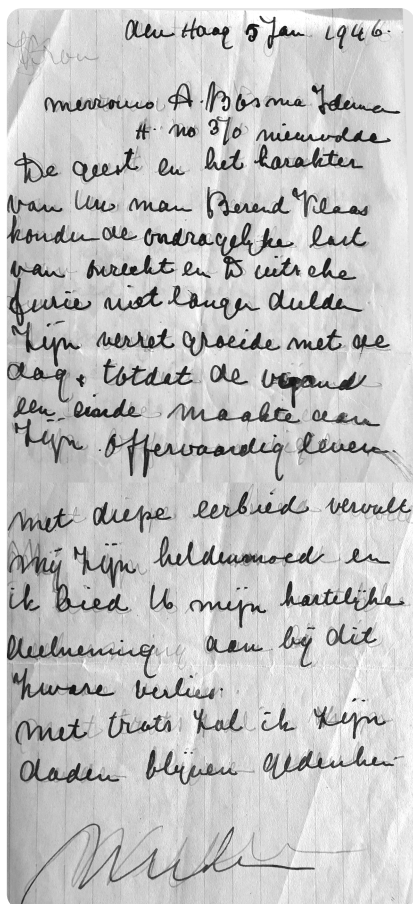

Deze kaart is gebaseerd op de kaart van de website van Stichting Geschiedschrijving Philips-Kommando Concentratiekamp Vught '43-'44 (Philips-kommando.nl/blauw_kaart.html).

“Hij kon de Duitse furie niet dulden”

Het wonderbaarlijke briefje dat de weduwe Bosma na de oorlog in de brievenbus vond.

Begin januari 1946 glijdt in de brievenbus van boerderij A 370 te Nieuwolda een opvallend briefje. Het is een kort bericht, gericht aan de weduwe van verzetsman Berend Klaas Bosma, geschreven in Den Haag op 5 januari 1946. Wie dit briefje schreef, blijft een mysterie, want onderaan staat een niet te ontcijferen krabbel. De tekst luidt: “De geest en het karakter van Uw man Berend Klaas konden de ondragelijke last van onrecht en Duitse furie niet langer dulden. Zijn verzet groeide met de dag, totdat de vijand een einde maakte aan zijn offervardig leven. Met diepe eerbied vervult mij zijn heldenmoed en ik bied U mijn hartelijke deelneming aan bij dit zware verlies. Met trots zal ik zijn daden blijven gedenken.”

Berend Klaas Bosma (1900) is van huis uit geen Oldambtster; zijn wieg staat in Hoogkerk, waar zijn vader een boerderij bestiert. Het gezin telt vier zonen. Allen willen boer worden, zij het geen veeboer, en dus zorgt vader dat ieder ‘op stee’ komt en koopt hij voor ieder een boerderij. Berend Klaas, de tweede zoon, verhuist naar Nieuwolda. Eén (de oudste) strijkt neer in Aduard, een tweede in Wagenborgen en de jongste in Kommerzijl.

Berend Klaas trouwt in 1928 met Aaltje Pieterdina Idema, boerendochter uit Uithuizermeeden. Na hun huwelijk gaat het paar in Nieuwolda wonen en

De vier kinderen mogen nog afscheid van hun vader nemen, maar geen woord tegen hem zeggen. Jouke: “Vaders kus brandt mij nog op de wang.” En de jongste, Alie (1936), dan 8 jaar, ziet een ander beeld: “Vader fietst weg over de Kerkelaan richting Midwolda tussen al die NSB’ers, zeker wel een stuk of tien.”

Tweede zoon Albert (1930-2022), dan 14 jaar, kan het verlies van zijn vader niet verwerken. Hij wil na de oorlog liefst zo ver mogelijk van huis weg, Indonesië, Amerika, Canada, het maakt hem niet uit. Maar moeder Bosma verbiedt emigratie. Pas op zijn 21ste in 1953 vertrekt hij naar Canada om daar boer te worden. Zus Alie: “Uit woede is hij geëmigreerd. Hij kon het verlies van vader niet verwerken. Als hij over toen praatte, liepen de tranen over zijn wangen.”

Bosma belandt in een cel in Winschoten en wordt daarna overgebracht naar het Scholtenhuis in Groningen. Uit documenten in de Groninger Archieven blijkt dat hij daar “zeer zwaar verhoord en mishandeld is, maar hij bleef zwijgen”. In de vroege zondagochtend van 8 april wordt hij met negen anderen in de bossen van Anloo gefusilleerd.

Opgroeien zonder vader is, zo zegt Jouke, “niet leuk, maar we wisten niet anders.” De kinderen, toen 16, 14, 12 en 8 jaar, willen graag dat hun moeder hertrouwt. “Ze had kennis aan een longarts uit Groningen. Die zagen wij wel zitten, maar moeder wilde niet. Ze praatte wel met ons als kinderen over het verlies van vader. En dan ging ze bij tafel zitten en zei alleen maar: ‘Ik mis Berend zo.’ En dan begon ze te huilen.”

Zijn moeder is 38 jaar als haar man vermoord wordt en blijft alleen achter met vier opgroeiende kinderen. Oom Bé Dallinga, een vriend van Bosma, neemt de oudste zoon Bindert (1928-2009) onder zijn hoede en stoomt hem klaar voor het boerenbedrijf. Ook de andere drie kinderen helpen mee en merken aan den lijve hoe de oorlog het dorp verdeelt in twee kampen. Als Alie als 16-jarige met de tractor en twee aanhangers langs de garage van Koene Ritzema rijdt, bespuugt diens zoon haar. Ritzema is een notoire NSB’er in het dorp. Na de oorlog is hij veroordeeld voor zijn rol binnen de partij. Jouke: “Vader was eerst klant bij hem, maar wegens zijn lidmaatschap van de NSB ging hij naar Verwer. Dat kon die vent zeker niet hebben.”

Voor Alie dient zich onverwacht de dag aan dat zij iets terug kan doen tegen de Ritzema’s, dat zij wraak kan nemen, en dat doet zij ook van harte en vol overgave. “Ik had verkering in de stad Groningen en ging dansen in huize Maas. Opeens zag ik die jongen in de garderobe. Ik bedacht me geen moment, ging voor hem staan en spuwde hem recht in het gezicht. Zo, rottige NSB’er, je verdiende loon.” Een gevoel van triomf kan ze nog altijd niet onderdrukken.

Alie woont dan al in de stad Groningen. Ze doet dat voor haar moeder, die tien jaar na de executie van haar man weg wil uit Nieuwolda. Althans, dat wil ze in 1957, maar ... een vrouw zonder baan is niet welkom in Groningen. De mores zijn dan nog heel strikt: een vrouw alleen is rechtelees. Voor haar is geen huis beschikbaar. Dochter Alie, dan onderwijzeres in Tange Alteveer, offert zich op en vindt een baan bij platenzaak Vink in Groningen. Ze gaat op kamers en koopt voor moeder een huis. Via een U-bocht kan moeder Aaltje Pieterdina toch in de stad Groningen gaan wonen. Voor weduwen van verzetsstrijders is er geen pardon, geen mededogen ook. Empathie is ver te zoeken. Hardvochtigheid treft haar voor een tweede keer.

Een enkele maal raapt Jouke alle moed bijeen om naar de dodenherdenking in Anloo te gaan, naar het bos waar zijn vader op 8 april 1945 is geëxecuteerd. “Ik vond het maar niks. Dan zie

je voor je geest het lichaam van je vader in zo'n kuil vallen. Moeder is één keer geweest. Voor haar was dat genoeg. Meer kon ze niet aan. Ik ben trots op mijn vader. En op mijn moeder. Ze heeft het heel zwaar gehad en ons erdoor gesleept. Het verlies zat diep bij moeder. We hebben een reusachtig lieve moeder gehad, maar dat verlies droeg ze altijd bij zich. Ze kon vader niet vergeten.”

Dochter Alie is twee keer bij de herdenking op 4 mei in Anloo geweest. Meer dan genoeg, zegt ze. “Als je op de plek staat waar je vader is vermoord, dan gaan de rillingen over je lijf. Dan hoor ik als het ware die gewerschoten weer.”

Nog in Nieuwolda krijgt moeder als alleenstaande weduwe te maken met insluipers. Onverlaten die het op haar en haar boerderij voorzien hebben. Jouke: “Moeder leefde in angst toen. Ze was bang. Ze heeft toen snel een hond aangeschaft, een Duitse herder. Een kwaai, die een keer twee van die lui de stuipen op het lijf heeft gejaagd zodat ze in het diep sprongen. Daarna was het met dat gesluip om het huis meteen gedaan.” Hij moet hartelijk lachen als hij terugdenkt aan die keer.

In de nadagen van de oorlog moeten de inwoners van Nieuwolda evacueren. Het dorp ligt in de vuurlinie van oprukkende geallieerden vanuit het zuiden en zich fel werende Duitsers bij Delfzijl. Ook moeder Bosma moet met vier kinderen de wijk nemen naar Midwolda, waar de familie Glas hun onderdak biedt. “Toen we terugkeerden, was ons hele huis leeggeroofd. Alles, van matrassen tot serviesgoed.”

Haar man is dan al gefusilleerd. In de vroege zondagochtend van 8 april 1945 geven SD'ers tien Groningse verzetsstrijders, onder wie Berend Klaas Bosma, een nekschot en dumpen de lijken in een onderduikershol in het Evertsbos tussen Anloo en Eext. Na twee dagen stuit iemand uit de omgeving op dat hol, dat dichtgegooid is met verbrand hout en aarde. Ook vindt hij een grote plas bloed. Hij roept de hulp in van de autoriteiten en met arbeiders uit de omgeving wordt het hol gedeeltelijk uitgegraven en volgt de gruwelijke ontdekking van tien lichamen. Zij worden voor verder onderzoek naar een schuur gebracht en daar noteert de lijkschouwer: *“Nadat de lijken aldaar van hun bovenkleding waren ontdaan en waren gereinigd bleek, dat allen min of meer ernstig waren verminkt en mishandeld. Enige der lijken waren een of beide ogen kwijt, weer een ander was de neus of de kaken verbrijzeld, terwijl alle lijken de sporen vertoonden van ernstige mishandelingen, hetgeen bleek uit kneuzingen en ontvellingen over het gehele lichaam. Een der lijken had aan zijn linker pols nog een touw zitten, waarmede hij was vastgebonden geweest.”*

Zoon Jouke en dochter Alie Bosma.

De plaatselijk aannemer in Nieuwolda voorkomt dat mevrouw Bosma haar man identificeert. Zijn lichaam is ernstig toegetakeld. Berend Klaas Bosma wordt daarna ter aarde besteld op de Algemene Begraafplaats in zijn dorp. Een ranke torenspits siert het markante graf. De klok wijst vijf voor twaalf aan met daaronder de woorden: "Trouw tot den dood ter nagedachtenis aan Berend Klaas Bosma".

Naast de kerktoeren is de volgende tekst in marmer gebeiteld:

**De dageraad der vrijheid
gloorde voor hem toen voor hem het
doodschot viel. 't Was God
die zijn laatste woorden
hoorde. Geen klacht! God
heeft zijn ziel!**

Medestrijders en vrienden

Kosten noch moeite zijn gespaard om het grafmonument de allure te geven die het verdient, benadrukt Jouke: "In het dorp ging men met lijsten rond om het graf te bekostigen. En de gemeente heeft ook een duit in het zakje gedaan. Er lag een witmarmeren plaat op het graf. Maar omdat het weer erin zat, heb ik die laten vervangen door zwart marmer. Moeder ligt ernaast. Het is het mooiste graf van de begraafplaats." Hij glundert van trots.

Het graf van Berend Klaas Bosma in Nieuwolda.

“Lieve vrouw en kinderen, houd je goed en vergeet me niet”

In het voorjaar van 1945 valt bij mevrouw Nieske Boven-Heikens in Midwolda een kort in het Duits geschreven briefje in de bus: *“Lieve vrouw en kinderen, ik kan jullie nog altijd laten weten dat ik goed gezond ben en hoop hetzelfde van jullie te horen. Schrijf me snel terug (....) Lieve vrouw, ik feliciteer je met je verjaardag. Groet alle familie, bekenden en collega’s. Lieve vrouw en kinderen, houd je goed en vergeet me niet. Tot ziens. Groetend H. Boven.”*

Hindrik Boven en zijn vrouw Nieske Heikens.
(Foto archief Jan Pieter Koers)

Hindrik, geboren in 1902, vader van vier kinderen, is gevangene 100407 en ondergebracht in Blok 34 van Konz. Lager Sachsenhausen. Het door een medegevangene geschreven briefje, maar door hemzelf ondertekend, dateert echter van een veel eerdere datum, 7 januari 1945. Boven is dan, zo blijkt uit documenten van het Rode Kruis, de uitputting nabij en nauwelijks tot schrijven in staat. Hij kan amper lopen en heeft extra last van zijn misvormde rechtervoet. Het is het laatste levensteken van de waarnemend secretaris van de gemeente Midwolda. Boven is inmiddels van Sachsenhausen overgebracht naar een ander KZ Lager, Buchenwald.

Dat wordt zijn vrouw gewaar als zij op 18 april 1946 nog een briefje ontvangt, nu niet van haar man, maar van een zekere D.J. Ebens uit Groningen. Die schrijft dat hij haar man in het concentratiekamp Buchenwald heeft gezien. Ebens laat haar weten dat hij op zoek is naar *“mensen die teruggekomen zijn van het vernietigende transport van 9 april waar Boven ook toe hoorde. Helaas heb ik tot nu toe niemand kunnen vinden die behoorde tot bovenbedoelde mensen en die van het beruchte transport van 9 april zijn teruggekeerd.”*

Ebens is een medegevangene van Boven. Op de envelop van het briefje (bewaard in het gemeentearchief van Oldambt) staat gekriebeld: *“9 april. Van Buchenwald naar Weimar 7 KM. Kon hij niet lopen.”*